

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 316.752/628:378:372.32

А. І. Бойко

Черкаський державний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ ОСВІТИ

Розгляд освіти через її здатність формувати свідомого і відповідального громадянина, можливість оцінювання соціальних процесів. Аналізуючи існуючі теоретичні моделі демократії, акцентується увага, що демократія визначається зокрема громадянською ініціативністю членів суспільства. Цінностями демократії визначаються компетентність, відповідальність, свобода, людська гідність, громадянська ідентичність. Демократія розуміється як соціально-орієнтована форма світогляду. Демократія розглядається і як важлива цінність суспільства, і як феномен, що має власну систему цінностей, за допомогою яких забезпечується шлях до свободи та особистого успіху індиві-

да в суспільстві, можливості реалізувати себе, досягти наміченої мети. Культурний потенціал суспільства є необхідною умовою забезпечення свободи творчості та життєдіяльності особистості. Свобода як демократична цінність виступає детермінантою самореалізації особистості.

Ключові слова: демократія, свобода, відповідальність, громадянство, компетентність, ініціатива, цінності.

Постановка проблеми. Демократична політична освіта має за мету формування громадянина (громадянська освіта), який здатний до оцінки власних прав, до захисту ідеалів свободи, демократичних цінностей, і має відповідні практичні компетенції. Демократія формує у свідомості особистості цінності, які опосередковано переносяться на цінності всього суспільства, стають суспільними цінностями. Спектр демократичних цінностей є достатньо широким, а способи їх формування різноманітними. Одним із таких способів формування демократичних принципів постає освіта як засіб передачі і закріплення соціального досвіду.

Аналіз останніх публікацій. Демократичні цінності є предметом теоретичного розгляду для Р. Арона, К. Ясперса, Ю. Хабермаса, К. Поппера, Ж. Дерріди. Західна соціально-філософська традиція присвячує свій розгляд антропологічним основам формування демократичних цінностей. Проблеми співвідношення демократії і освіти присвячені праці В. Андрущенко, О. Бабкіної, Л. Губерського, А. Колодія, М. Михальченко та ін. В роботах зазначених дослідників містяться філософсько-педагогічні підходи до формування демократичних цінностей.

Мета статті. Виокремлення і аналіз конкретних демократичних цінностей, які можуть бути сформовані в процесі освіти і мають відчутне і принципове суспільне значення. Саме визначені в результаті розгляду цінності є важливими для формування сталого демократичного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Демократія та демократичні традиції мають численні тлумачення і аспекти розгляду в науковій літературі.

Дослідники аналізують різні концептуальні моделі демократії: популістську, колективістську, мажоритарну, консенсусну, співгромадську, елітарну, учасницьку та інші [1]; [6]; [8]. В цілому в усіх теоріях розглядаються головні ознаки демократії – громадянська ініціатива і творчість, свобода, обмеження влади еліти й бюрократії, як діяльність, що сприяє гармонізації суспільних відносин і, в цілому, розвитку людини.

Ядро демократії становлять **громадянство і громадянськість**. Вони означають не тільки (і не стільки) формальну належність людини до держави, політико-юридичний зв'язок із її структурами, скільки розвиненість соціальної свідомості й індивідуальної гідності, спроможність людини усвідомлювати власні інтереси і захищати їх зі знанням справи та з урахуванням інтересів усього суспільства.

Громадянин, його життя і здоров'я, його гідність і чесноти – найголовніше для демократії. Сила суспільства і його міць складається саме з освічених і організованих громадян, які шанують силу спільного існування, спільного рішення і відповідної дії. Безсилля і відчай окремого громадянина, його зневіра у власних силах є небезпечною річчю, адже демократія не може і не повинна нехтувати кимось окремим заради примарних інтересів цілого. Громадянство як суспільна роль і громадянськість, як сукупність рис, суспільних якостей виконувача цієї ролі уособлює саме дійовий, активний характер соціального буття людини, намагання бути в центрі тих важливих подій, що впливають на життя, визначають майбутнє [7, с. 109–110].

Як зазначає А. Колодій, по-справжньому демократичне громадянство виявляє себе (мусить виявляти) в самоорганізації і самоврядуванні на всіх рівнях життя – у студентському й учнівському самоврядуванні, у профспілковому й правозахисному рухах, у діяльності різноманітних неурядових організацій, що становлять громадянське суспільство, якого не існує, якщо немає справжніх громадян. У демократичному суспільстві людина є істотою вільною і сама визначає мету, сенс і ритм свого існування. Ніхто не може змусити вільного

громадянина присвятити себе чомусь такому, що він вважає не вартим уваги, таким, що не має значення. Але така відстороненість і свобода самовизначення не передбачає, що громадянин може взагалі залишити напризволяще сферу суспільного життя – хоч би якою багатоманітною і складною вона була, і хоч би яким «неосвіченим» та «непідготовленим» він себе вважав [5, с. 188–190].

Іншою цінністю демократії є **компетентність і відповідальність**. Компетентність громадянина – це його знання про те, які існують способи відстоювання прав, свобод, захисту власних інтересів, це та цінність, яка забезпечує життєздатність і стійкість демократичного ладу. Готовність і бажання діяти передбачають відповідальність: усвідомлення того, що «дорослий стан» (а демократія орієнтує людину на те, що вона мусить долати інфантильність, споживацьку налаштованість, надії на патерналізм і опіку) – це обов'язок повною мірою відповідати за прийняті рішення і вчинені дії. У компетенцію громадянина входить увесь спектр його суспільного існування, усе те, що творить мережу соціальних відносин [11].

О. Хорошилов підкреслює, що компетентний громадянин мусить бути обізнаний з усіма тими справами, які можуть вимагати його безпосереднього втручання. Треба знати, за допомогою яких законів, механізмів і процедур можна вплинути на ті чи інші структури влади заради відстоювання власних інтересів, яким чином можна висловити своє прихильне ставлення до якогось факту суспільного життя або ж, навпаки, виявити своє обурення і протест [12, с. 553]. Підтримання компетентності – це постійне піклування про те, щоб бути поінформованим й освіченим, щоб нічого суттєвого і значущого не відбувалося поза твоєю власною увагою та участю. Компетентність громадянина – це його громадянська пильність, розуміння того, що «споживацьке» ставлення до надбань і цінностей демократії можуть призвести до їх втрати.

В системі цінностей демократії важливе місце належить **свободі**. Фахівці підкреслюють, що з достеменною точністю важко визначити сутність цього явища, проте кожен добре відчуває, коли його свобода утискується або зво-

диться нанівець [9]. Фундаментальне розуміння свободи – це свобода від ланцюгів, від ув'язнення, від поневолення іншими. Той, хто хоче бути вільним, прагне усунути перешкоди; боротися за особисту свободу означає прагнути покласти край втручанню, експлуатації, поневоленню з боку людей, чиї цілі відрізняються від твоїх. Свобода, принаймні у політичному розумінні, пов'язується з відсутністю залякування чи домінування.

Простір свободи – це своєрідний Всесвіт, у якому людина належить сама собі і може приймати будь-які рішення, які стосуються її. Свобода виступає як сфера людської діяльності, в якій суспільна організація нічого не забороняє й нічого не наказує, відтак у цій сфері люди можуть вибирати те, що хочуть, не наражаючись на репресії. Питання, однак, полягає в тому, наскільки великою є ця сфера, та чим (і ким), а також у який спосіб вона може бути обмежена.

Мінімально необхідне обмеження свободи одного громадянина, згідно з ідеологією лібералізму, визначається потребою захисту свободи іншого громадянина. У випадку порушення цих меж вступає в дію закон, який накладає обмеження і відновлює порушену свободу.

Для того, щоб визначити межі свободи й відповідальності, уникнути надмірних моральних претензій, повинна існувати якась «надлюдська» інстанція, яка не залежала б від чийось особистих уявлень і уподобань, від чиєїсь окремої волі чи сваволі. Саме таку інстанцію уособлює закон і особливою мірою – Конституція. Її призначення чітко визначити принципи соціального співіснування людей у демократичному суспільстві. Непорушність конституційних засад дає змогу зробити соціальний порядок і соціальну свободу незалежними від того, який саме президент стоїть на чолі держави або яка партія здобула більшість у парламенті.

Права і свободи людини є такою цінністю, яка репрезентована в усіх формах і процедурах демократії. Саме для захисту і реалізації цієї цінності існує демократія. Демократія має сенс тільки з огляду на те, що людина (будь-яка, кожна) виступає носієм певних невідчужуваних прав і свобод, навіть за умови,

коли багато хто з громадян нехтує цими правами, зневажає їх і вважає розмову про них «балачками». Конституційний правовий порядок є такою системою відносин, за якої всім надається найбільша з можливих свобода самодіяльності і самовизначення [4].

Ліберальна демократія породила й затвердила як одну із основних цінностей – свободу совісті й віротерпимість, а деякою мірою й сама була породжена нею. Адже історично свобода совісті (визнання того факту, що найвищим суддею щодо вірування і переконання людини є її совість) була тим здобутком Реформації, яка викликала велике зрушення у людській свідомості і з часом спричинився до формулювання й конституційного затвердження інших **цінностей політичної культури** [10]. Важливе значення цієї цінності полягає в тому, що вона дає змогу знаходити й ефективно використовувати форми нормального співіснування громадян, які дотримуються різних релігійних уподобань або ж узагалі є атеїстами. Демократичні принципи в їх сучасному розумінні виводять питання віри з «фокусу» моральних вимог, які можуть ставитися до громадянина з боку суспільства. Релігійні вподобання та переконання людини визнаються цариною індивідуального вибору, куди не може втручатися держава та інші люди.

Для того щоб громадянин міг реалізувати себе як головний агент (актор) демократичного суспільства, необхідна наявність певних чинників і умов, які також; становлять (і репрезентують) основні цінності демократії. Це – свобода слова, контекст якої створюють вільні в своїх діях і захищені законом засоби масової інформації (ЗМІ), що дають змогу громадянам бути по-справжньому обізнаними зі станом справ у країні. Через ЗМІ людина може висловити своє судження стосовно і чи іншої суспільної проблеми, того чи іншого політичного діяча. Свобода слова – одна з суттєвих цінностей демократії. Проте, як і будь-яка інша свобода, вона ж може існувати без обмежень.

В системі цінностей демократії важливе місце належить **людській гідності**. Усвідомлення кожним особистої значущості, власної людської місії, уні-

кальності, самобутності й невичерпності – це одна із докорінних чеснот демократичного світогляду і водночас один із наших громадянських обов'язків. Громадянин – носій гідності та її захисник. Тому через посередництво цієї категорії визначаються свобода та успіх особистості. Гідність – складова авторитету громадянина, його самоповаги й поваги до інших. А повага до людини є умовою виховання і вкорінення поваги до суспільства.

Кожна людина – неповторне творіння, і це потрібно усвідомлювати й цінувати, розвивати й відповідально застосовувати вжитті, розуміючи, що гідність є породженням і умовою свободи. По-справжньому гідною може бути тільки вільна людина. Гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням принципів і основ демократичного ладу, протидіяти будь-яким утискам свободи.

Дослідники зазначають, що гідність може існувати тільки в контексті інших гідностей (гідності інших людей). При цьому повага до іншого і його визнання ґрунтується не на якихось утилітарних міркуваннях (поважати «за щось» або «заради чогось»), а виключно на тому, що людину поважають як таку, шанують у ній людське, визнаючи належність до людського роду – смертного, але спроможного на безсмертні справи, здатного залишати за собою «нетлінні сліди» [3]. Повага до людської гідності вимагає глибоко вкоріненої в політичній культурі терпимості (толерантності), визнання невідчужуваних прав за всіма людьми, хоч би йшлося про звинувачуваних, засуджених, навіть невинуватих рецидивістів. Культивування гідності й толерантності цивілізує суспільство, звеличує людину, розкріпачує її. Саме на це повинна бути великою мірою скерована громадянська освіта, усе, що спрямоване на розвиток особистості та її людської гідності.

Гідність людини передбачає визнання й забезпечення її моральної автономії. Це означає, що людина здійснює своє самовизначення вільно й неупереджено, користуючись власним розумінням щастя й добра. Ніхто не може пред'явити людині невинуватих та примусових моральних претензій, що

суперечать її власному переконанню й совісті. Ніхто не може вплинути на ідеологічні, релігійні або інші вподобання людини. Це сфера її вільного вибору. Визнати за членами суспільства їхню моральну та практичну автономність означає забезпечити їм статус свободи, успіху в справах. Саме цій меті слугує більшість записаних у Конституції прав і свобод. Отже, всі законодавчі акти, що ґрунтуються на економічній і політичній доцільності, повинні визнаватися правомірними лише тією мірою, якою вони не суперечать конституційному статусові невідчужуваності.

Демократія є соціально-орієнтованою (тобто спрямованою на спільноту, суспільство) **формою світогляду**. Вона орієнтує людину на стійкий і свідомий інтерес до соціального життя, на усвідомлення власних інтересів і пошук шляхів їх втілення (захисту). Зазвичай людина не буває одинокою у тих чи інших вимірах свого соціального існування. Демократія ж послідовно передбачає і виходить з того, що людина налаштована на взаємність, відповідальність, сумлінне ставлення до громадянських обов'язків. Отже, можна стверджувати, що ціннісні виміри демократії органічно обумовлюють успішність дії особи в суспільстві.

На наш погляд, важливою цінністю демократії, що забезпечує свободу та успіх є **відповідальність**. На думку О. Траверсе, відповідальність особистості перед суспільством характеризується свідомим дотриманням моральних принципів і правових норм, які виражають суспільну необхідність. Відповідальність як риса особистості формується у процесі спільної діяльності в результаті інтеріоризації соціальних цінностей, норм і правил. Як властивість особистості відповідальність – це усвідомлення значущості себе як особистості і власної діяльності (вчинків) не лише самої по собі, а й у межах групи, інституту, суспільства, а отже, своєї причетності до спільного результату – до успіхів, досягнень і провалів, і навіть злочинів своєї групи, свого інституту, суспільства [11, с.130].

Соціальна відповідальність – це внутрішній контроль своєї можливої активності заради сприяння або перешкоджання тим чи іншим соціальним процесам. Тому відповідальність, як цінність демократії, виникає не лише із соціальної потреби, а й за наявності об'єктивних можливостей, тобто зовнішньої соціально відносної свободи і можливості внутрішньої свободи, яка проявляється у варіабельності поведінки особи в одних і тих самих соціальних умовах у залежності від свідомого цілепокладання і, насамперед, від можливості вибору.

У повсякденному житті соціальна відповідальність проявляється як готовність прийняти наслідки своєї причетності як найвищий рівень усвідомлення власних дій, навіть як установка діяти певним чином за певних обставин. Готовність особистості до дії – це засаднича умова успішної реалізації будь-якого виду діяльності. Виникнення стану психологічної готовності особи до діяльності відбувається поступово, а саме: спочатку формулюється мета на основі потреб і мотивів (чи усвідомлення людиною поставленого перед нею завдання відповідною групою), далі йде вироблення плану досягнення мети, настановлень, моделей, схем дій, які стоять у порядку денному. Потім особа переходить до їх втілення, що виявляється у предметних діях із застосуванням певних засобів політичного характеру, порівнює хід і проміжні результати дій з метою, що стоїть, вносячи корективи [11, с. 131].

Соціальна відповідальність виникає і має прояв, насамперед, в умовах, коли той чи інший суб'єкт дії опиняється з ситуації вибору або конфлікту. Коли необхідно здійснити самостійний вибір і взяти на себе відповідальність за рішення, за вчинок тощо. Така ситуація передбачає усвідомлення можливих наслідків і обрання свідомої готовності не лише до майбутньої діяльності, але й до будь-яких з можливих наслідків. Соціальну відповідальність насамперед можна охарактеризувати як готовність до імовірнісної ситуації, заснованої на переконаності або чіткій системі цінностей, прийнятих завдяки нагромадженню досвіду і передбаченню можливих варіантів політичної діяльності.

Демократію в контексті свободи та успіху не можна інтерпретувати не звертаючись до такої цінності як **громадянська ідентичність**.

На погляд П. Бублика, доречно говорити про громадянську ідентичність, що передбачає певне самоототожнення людини з суспільством в цілому (з “громадою”), відповідальність за те, що відбувається в цьому суспільстві, готовність впливати на політичний процес, водночас враховуючи не лише свої, але перш за все суспільні (як вони витлумачені даним суб’єктом) інтереси. У такий спосіб активна і пасивна форми політичної ідентичності впливають на розвиток політичної культури [2, с. 63].

З наведеним розумінням феномену ідентичності узгоджується визначення власне політичної ідентичності: ототожнення суб’єктом політичного процесу себе з певною визначеною політичною позицією, що визнається іншими суб’єктами політичних відносин. Можна стверджувати, що політична ідентичність суб’єкта встановлена, коли інші суб’єкти політичних відносин кодифікують його як певного агента шляхом приписування йому тих самих значень ідентичності, які він визнає для себе чи проголошує сам. Відтак політична ідентичність обов’язково передбачає ситуацію, коли суб’єкт сам усвідомлює свою політичну приналежність і керується нею у своїй політичній поведінці. Отже, як цінність політичної культури, ідентичність виступає моментом визначеності в сфері політики, прагненням здійснити фіксацію політичного становлення.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, демократія, з одного боку, розглядається як важлива цінність суспільства, а з іншого – як феномен, що має власну систему цінностей, за допомогою яких забезпечується шлях до свободи та особистого успіху індивіда в суспільстві, можливості реалізувати себе, досягти наміченої мети.

Крім того, культурний потенціал суспільства є необхідною умовою забезпечення свободи творчості та життєдіяльності особистості.

Справедливим є й те, що свобода спрямована на створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, які мають суспільне значення, творчість не може реалізуватися поза свободою волі всіх дійових осіб цього історичного акту.

Люди мають свободу вибору цілей діяльності, шукають засоби діяльності, шляхи задоволення своїх потреб у межах суспільно-історичної необхідності. Люди володіють свободою тоді, коли зовнішні обставини не змушують їх поступатися власними інтересами, потребами, почуттями. Таким чином, свобода стверджується в лоні суспільної необхідності, проте внаслідок цього перестає бути свободою. Ніхто не заперечує необхідності пізнання, врахування обставин життя, важливості передбачення можливих наслідків діяльності, вибору відповідних засобів тощо. Все це – необхідні складові свободи, але ще не сама свобода. Феномен свободи визначається не лише доцільним діяльним входженням людини в наявні форми людського буття, але й своєрідним творчим виходом за його межі.

З іншого боку, свобода як демократична цінність, виступає детермінантою самореалізації особистості. Самореалізація розуміється як свідомо, цілеспрямована матеріально-практична, соціальна й духовна діяльність особи, спрямована на реалізацію власних сил, здібностей, обдарувань, можливостей. Тому самореалізація – це усвідомлення смислу життя, реалізація обраного ідеалу і життєвого шляху людини. В такому підході до самореалізації саме свобода відіграє найважливішу роль у здійсненні цього процесу.

Список використаних джерел

1. Бортніков В. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії / В. Бортніков // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 38–50.
2. Бублик П. Ідентичність як фактор політичної культури / П. Бублик // Людина і політика. – 2004. – № 2. – С. 62–67.

3. Гордієнко К. Розвиток соціальної культури особистості в молодіжному середовищі / К. Гордієнко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 66–75.
4. Клімов О. В. До питання про права і свободи людини / О. В. Клімов, Г. П. Клімова // Матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань. В 2 ч. – Харків : Екограф, 2003. – Ч. 2. – С. 44–47.
5. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона Калина, 2002. – 276 с.
6. Латигіна Н. Шляхи та структурні фази демократизації суспільства / Н. Латигіна // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2. – С. 68–77.
7. Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства / О. Михайловська // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 108–114.
8. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / [В. Полохало, Є. Бистрицький, С. Макеев та ін.]. – К. : Політична думка, 1995. – 368 с.
9. Полтораков О. Свобода як європейська цінність: філософсько-політологічний аналіз / О. Полтораков // Проблема свободи у теоретичній та практичній філософії : матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань : в 2 ч. – Харків : Екограф, 2003. – Ч. 2. – С. 80–82.
10. Снегірьов В. В. Релігійна свобода та права людини в сучасному державознавстві / В. В. Снегірьов // Проблема свободи у теоретичній та практичній філософії : матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань : в 2 ч. – Харків : Екограф, 2003. – Ч. 2. – С. 96–99.
11. Траверсе О. Соціальна відповідальність як змістовна складова політичного лідерства і політичного керівництва / О. Траверсе // Людина і політика. – 2004. – № 5. – С. 127–132.
12. Хорошилов О. Український варіант демократизації. Психологічні особливості процедурного сценарію / О. Хорошилов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 52–57.

References

1. Bortnikov V. Osoblyvosti uchasti gromadyan v kontseptualnyh modelyakh demokratiyi / V. Bortnikov // Politychnyy menedzhment. – 2007. – № 3. – S. 38–50.
2. Bublik P. Identychnist yak faktor politychnoyi kultury / P. Bublik // Lyudyna i polityka. – 2004. – № 2. – S. 62–67.
3. Gordienko K. Rozvytok sotsialnoyi kultury osobystosti v molodizhnomu seredovyschi / K. Gordienko // Sotsialna psykholgiya. – 2006. – № 3. – S.66–75.
4. Klimov O. V. Do pytannya pro prava i svobody lyudyny / O. V. Klimov, G. P. Klimova // Materialy X Harkivskyh mizhnarodnyh Skovorodynivskyh chytan. V 2 ch. – Harkiv : Ekograf, 2003. – Ch. 2. – S. 44–47.
5. Kolodiy A. F. Na shlyahu do gromadyanskogo suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturniy peredumovi demokratychnoyi transformatsiyi v Ukraini / A. F. Kolodiy. – Lviv : Chervona Kalyna, 2002. – 276 s.
6. Latygina N. Shlyahy ta strukturni fazy demokratyzatsiyi suspilstva / N. Latygina // Politychnyy menedzhment. – 2005. – № 2. – S. 68–77.
7. Myhaylovska O. Derzhava i rozvytok institutiv gromadyanskogo suspilstva / O. Myhaylovska // Politichniy menedzhment. – 2005. – № 3. – S. 108–114.
8. Politologiya postkomunizmu: Politichniy analiz postkomunistchnykh suspilstv / [V. Polohalo, E. Bistritskiy, S. Makeev ta in.]. – K. : Politichna dumka, 1995. – 368 s.
9. Poltorakov O. Svoboda yak Evropeyska tsinnist: filofsko-politologichniy analiz / O. Poltorakov // Problema svobody u teoretychniy ta praktychniy filosofiyi: materialy X Harkivskyh mizhnarodnyh Skovorodynivskyh chytan : v 2 ch. – Harkiv : Ekograf, 2003. – Ch. 2. – S. 80–82.
10. Snegirov V. V. Religiyna svoboda ta prava lyudyny v suchasnomu derzhavoznavstvi / V. V. Snegirov // Problema svobody u teoretychniy ta praktychniy filosofiyi: materialy X Harkivskyh mizhnarodnyh Skovorodynivskyh chytan : v 2 ch. – Harkiv: Ekograf, 2003. – Ch. 2. – S. 96–99.

11. Traverse O. Sotsialna vidpovidalnist yak zmistovna skladova politichnogo liderstva i politichnogo kerivnitstva / O. Traverse // Lyudyna i polityka. – 2004. – № 5. – S. 127–132.
12. Horoshilov O. Ukrayinsky variant demokratyzatsiyi. Psychologichni osoblyvosti protsedurnogo stsenariyu / O. Horoshilov // Politychnyy menedzhment. – 2005. – № 1. – S. 52–57.

Boyko A. I. The formation of democratic society values in education. The education is considered through its ability to form a conscious and responsible citizen and to evaluate social processes. Analyzing the existing theoretical models of democracy it is focused that democracy is determined also by civil initiative of society members. Democratic values are competence, responsibility, freedom, human dignity, civic identity. Democracy is understood as a form of socially-oriented outlook. Democracy is also considered as an important value of society, and as a phenomenon that has its own system of values by which a way to freedom and personal success of the individual in society, opportunities to realize himself, to achieve the goal are provided. The cultural potential of society is a prerequisite for freedom of creation and life of the individual. Liberty as a democratic value stands determinant of self-identity.

Key words: *democracy, freedom, responsibility, citizenship, competence, initiative, values.*

Бойко А. И. Формирование демократических ценностей в процессе образования. *Образование рассмотрено через призму способности к воспитанию сознательного и ответственного гражданина, к формированию возможности оценки общественных процессов. Анализируя существующие модели демократии, внимание акцентируется на том, что демократия определяется и гражданской инициативностью членов общества. Ценностями демократии определяются компетентность, ответственность, свобода, человеческое достоинство, гражданская идентичность. Демократия понимается как со-*

циально-ориентированная форма мировоззрения. Демократия рассматривается и как особая ценность общества, и как феномен, который имеет собственную систему ценностей, при помощи которых обеспечивается путь к свободе и к личному успеху индивида в обществе, возможности реализовать себя, достичь поставленной цели.

Культурный потенциал общества является необходимым условием реализации свободы творчества и жизнедеятельности личности. Свобода как демократическая ценность проявляется детерминантом самореализации личности.

Ключевые слова: демократия, свобода, ответственность, гражданство, компетентность, инициатива, ценности.

Стаття надійшла до редакції 10.12.15

УДК 1-047.22

І. Л. Брацун

Черкаський державний технологічний університет

СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ – НООСФЕРНЕ МИСЛЕННЯ

У статті дана характеристика та розкрито особливості суспільства знань, показана роль освіти на сучасному етапі історичного розвитку. Акцентовується увага на ноосферному мисленні в суспільстві знань.

Ключові слова: освіта, суспільство знань, ноосферне мислення, глобалізація, суспільство.

Постановка проблеми: Проблема розгляду концепції «суспільства знань» є актуальною та належить до соціальних проблем, які потребують су-